

an atrium in a multi-corridor building system is determined. The visualization of such a process in the form of a conceptual schematization of the phased formation of the atrium space was performed.

Key words: atrium, atrium space, atrium architecture, atrium typology, public buildings, volumetric-spatial solution of public buildings, energy efficiency of the building.

Стаття надійшла до редакції у грудні 2017р.

УДК 72.03

Поліщук Л.¹⁵, к. арх., доцент
кафедри архітектурного проектування ІФНТУНГ
Федунків З., викладач кафедри основ архітектури ФНТУНГ
м. Івано-Франківськ

ДО ПИТАННЯ ОХОРОНИ, ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ФОРТИФІКАЦІЙНОЇ СПАДЩИНИ ІСТОРИЧНОЇ ГАЛИЦЬКОЇ ЗЕМЛІ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА 1434–1772 рр.

У статті розроблено конкретні заходи щодо охорони, збереження оборонних споруд вибраних комплексів: історичного міста-фортеці Богородчани, укріпленого міста Калуша, міста-фортеці і замку Маріямполь та оборонного монастиря скит Манявський. Запропоновано також основні засади програми регенерації історико-архітектурного простору міста Маріямполь в межах міських укріплень і створення комплексного середовищного музею історичного міста, який може поєднати цінні історичні фортифікаційні архітектурно-містобудівні комплекси і ландшафт, сприятиме відтворенню культурно-історичного середовища періоду найбільшого розквіту XVII–XVIII ст.

Ключові слова: Галицька земля, об'єкти культурної спадщини, оборонні споруди, міста-фортеці, укріплені міста, замки, сакральні оборонні комплекси і споруди.

Стаття присвячена актуальній науковій проблемі пошуку способів забезпечення збереження оборонних споруд та укріплень

¹⁵ © Поліщук Л., Федунків З.

історичної Галицької землі Руського воєводства Польської Корони і Речі Посполитої 1434–1772 рр. як об'єктів культурної спадщини. Оборонні споруди є унікальними документальними свідченнями численних історичних подій, пов'язані з визначними історичними постатями, становлять значну історико-архітектурну цінність, розкривають розвиток військового мистецтва та будівельних технологій. У статті розглянуто основні засади охорони і збереження пам'яток оборонної архітектури історичної території Галицької землі, розроблено схему впровадження заходів зі збереження фортифікаційної спадщини на прикладі вибраних оборонних об'єктів.

Постановка проблеми. Існуюча практика охорони культурної спадщини засвідчує, що багато проблем музеєфікації фортифікаційних споруд в Україні залишаються невирішеними. Недостатність методичних розробок та потреба у реалізації досвіду застосування принципів організації сучасних музеїв просто неба в Україні актуалізує вироблення відповідних рекомендацій у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найвагомішими роботами останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст., які присвячені розробці загальної методики пам'яткоохоронних, реставраційних досліджень, методиці регенерації архітектурно-містобудівних комплексів, етапам дослідження оборонних споруд, методиці картографічного аналізу, архітектурно-археологічним дослідженням є праці М. Бєвза [2; 3] В. Вечерського [4], Є. Водзинського. [5], О. Годованюк [7], Б. Колоска [8], Н. Кондель-Пермінової [9], Ю. Лукомського [11], Ю. Нельговського [7], В. Петрика [11], Г. Петришин [14], О. Пламеницької [15], Л. Прибеги [16], А. Пучкова [17] та ін.

Конкретним аспектам дослідження оборонних комплексів, пошуками способів вирішення проблеми збереження, охорони, пристосування оборонної архітектури до сучасних потреб займалися М. Бєвз, Б. Гверкен [19], З Лукомська, [22], О. Оконченко [12], Л. Поліщук [22] та ін. Проблема музеєфікації замків України

присвячене дослідження О. Жукової [6] Проаналізовано публікації, присвячені основам сучасного пам'яткознавства і пам'яткоохоронної діяльності українських та зарубіжних вчених, зокрема, В. Акуленка [1], С. Кота [10], К. Кузнеша [21], Г. Міхальської [25], М. Мотака [23], А. Скшинської [24], Теодорович-Черепінської [25], О. Титової [18], Я. Янчиковського [20] та ін.

Активізації архітектурно-реставраційних досліджень на території Галицької землі у останні два десятиріччя сприяли створені у 1994 р. Національні заповідники «Давній Галич» і «Замки Тернопілля», які опікуються відповідно Галицьким і Терехівським, Микулинецьким, Язловецьким, Підзамоцьким, Золотопотоцьким, Чортківським замками. Проте переважна більшість фортифікаційної спадщини історичної Галицької землі залишається поза увагою пам'яткоохоронних установ.

Метою статті є виявлення стану досліджуваної проблеми, її актуальності та пропозиція заходів для вирішення проблеми збереження досліджуваних фортифікацій як об'єктів культурної спадщини.

Основна частина. Вибрані об'єкти оборонної спадщини Галицької землі у статті розглядаються в контексті історичного довкілля і визначається їх значення у планувальній і просторовій організації містобудівної структури, зв'язок з природним ландшафтом, роль у формуванні історичного середовища загалом. Досліджувані комплекси оборонних споруд, як об'єкти архітектурної спадщини, є елементами урбаністичних утворень і впливають на формування їх планувально-просторової структури або органічно пов'язані з природно-ландшафтним середовищем. Значущість цих об'єктів у формуванні просторової структури містобудівного утворення, може бути різною і стосовно оборонних споруд не обмежується окремими аспектами [16, с. 38 – 40]. В одних випадках роль пам'яток оборонної архітектури історичної території Галицької землі окреслюється виявленням конфігурації історичних архітектурно-містобудівних ансамблів, комплексів (локаційного середмістя, громадських, сакральних комплексів, відкритих

просторів), в інших – вони є домінуючими або підпорядкованими складовими елементами локальних ансамблів; утворюють просторову композицію історичної частини міста; є складовими вертикальної композиції міста, його історичних панорам. Тому й цінність комплексів оборонних споруд або їх окремих елементів є вагомою, а в окремих випадках, домінантною.

У процесі попередніх досліджень розглянуто сучасний стан 74 комплексів оборонних споруд, проаналізовано напрями їх використання. Так, рівень збереженості замків історичної території Галицької землі неоднаковий – від таких, що зберегли цілісну об'ємно-планувальну структуру до археологічних залишків, наземних фрагментів. Досліджувані оборонні споруди категоризовано залежно від стану збереження й технічного стану. З обстежених 74 міських і замкових оборонних укріплень і споруд зберегли цілісну об'ємно-планувальну структуру у Тернопільській області – 8 замків, Івано-Франківській – 2 замки. Як архітектурно-археологічні об'єкти збереглися – 18, з них 2 – міські оборонні споруди і укріплення, 16 – замкові. У вигляді археологічних об'єктів збереглися – 46, в тому числі 17 – міські укріплення, 29 – замкові.

До Державного реєстру нерухомих пам'яток України (пам'ятки містобудування і архітектури національного і місцевого значення) включено 53 досліджуваних у дисертації оборонних комплекси або окремі споруди і укріплення замків, монастирів, оборонних сакральних споруд: 26 – у Івано-Франківській обл., 27 – у Тернопільській. Серед них 45 – пам'ятки національного значення, 8 – пам'ятки місцевого значення. Під загрозою подальшого руйнування або повного знищення перебувають оборонні споруди і укріплення 18 обстежених замків, які повністю або частково зберегли об'ємно-планувальну структуру оборонних укріплень. 16 з них є пам'ятками місцевого або національного значення: замки у Буданові, Бучачі, Галичі, Золотому Поточі, Івано-Франківську, Микулинцях, Підзамочку, Пневі, Чернелиці, Чорткові, Язлівці; залишки оборонних споруд замків у Маріямполі, Ниркові,

Теребовлі; окремі оборонні споруди у Приозерному, Раківці. Замки у Надвірній і Довгому (Янові) не внесені до реєстру пам'яток.

Аналіз стану збереження оборонних споруд підтвердив фізичне існування більшості з них, як архітектурно-археологічних об'єктів. Тому, як показує практика, найкращим способом збереження архітектурно-археологічної пам'ятки і реалізації її експозиційно-пізнавальної цінності є музеєфікація та показ об'єкта як музейного експонату на місці створення [11, с. 297 – 306]. Дослідження таких об'єктів вимагає комплексного підходу: нерозривного пов'язання археологічних досліджень, реставраційного проектування і виконання робіт з реставрації та музеєфікації. Під час реставрації оборонних споруд і укріплень необхідно зберігати риси фортифікаційних споруд, характерні для усіх етапів функціонування, не порушуючи цінних нашарувань необоронних періодів.

За результатами проведених теоретичних і натурних досліджень, детального архітектурно-фортифікаційного аналізу вибраних оборонних споруд Івано-Франківської області: історичного міста-фортеці Богородчани (1631 р.) (рис. 1), укріпленого міста Калуша (1549 р.), міста-фортеці (1638 р.) і бастіонного замку (після 1638 р.; 1692 р.) Маріямполь (рис. 2) та оборонного монастиря Скит Манявський (1612 р.) здійснено й запропоновано конкретні заходи по збереженню їх фортифікаційної спадщини:

1) консервація, реставрація цінних історичних оборонних споруд і укріплень;

2) фіксація історичної містобудівної оборонної форми у громадському просторі шляхом розкриття збереженої автентичної субстанції підземного рівня об'єктів і створення загальнодоступного або частково доступного резервату;

3) позначення на туристичному маршруті за допомогою знаків-символів або сучасної архітектурної форми втрачених елементів оборонної системи;

4) експонування існуючих (нововиявлених) оборонних укріплень, як цінних елементів історичного середовища;

5) музеєфікація існуючих (нововиявлених) цінних елементів історичної об'ємно-розпланувальної структури фортифікацій;

6) відтворення втрачених елементів фортифікацій;

7) експонування історичної об'ємно-розпланувальної форми фортифікацій способом окреслення поверхні (трасування абрисів);

8) пристосування збережених оборонних споруд під сучасну функцію, яка б сприяла продовженню їх існування, як об'єкта культурної спадщини;

9) комплексна модернізація, впорядкування, благоустрій території;

10) створення комплексного середовищного музею історичних фортифікацій (міських і замкових) на прикладі історичного міста-фортеці Маріямполь, який дасть можливість зберегти фортифікаційні об'єкти, як цілісний історико-архітектурний і природний комплекс.

Ідейна концепція середовищного музею історичних фортифікацій Маріямполь: збереження фортифікацій, відтворення притаманного їм оточення, як місця комунікації, обміну культурною інформацією і творчих інновацій мешканців та відвідувачів. Основні принципи реалізації концепції: комплексний підхід, включення до музею навколишнього середовища фортифікацій; обов'язкова наявність експозиції; можливість доповнення музейного середовища відтвореними втраченими елементами; орієнтація на "культуру участі" відвідувачів; репрезентація нематеріальних компонентів історичної спадщини. Наступним кроком має стати програма регенерації історико-архітектурного середовища міста в межах міських укріплень і створення комплексного середовищного музею історичного міста Маріямполь, який поєднає цінні історичні фортифікаційні, архітектурно-містобудівні комплекси і ландшафт, сприятиме відтворенню культурно-історичного середовища періоду найбільшого його розквіту XVII – XVIII ст.

Висновки. За результатами проаналізованих за станом збереження 74-х фортифікаційних об'єктів історичної території Галицької землі для вибраних п'яти об'єктів: історичного міста-

фортеці Богородчани (1631 р.), укріпленого міста Калуша (1549 р.), міста-фортеці (1638 р.) і бастионного замку (після 1638 р.; 1692 р.) Маріямполья та оборонного монастиря Скит Манявський (1612 р.) запропоновано конкретні заходи по збереженню їх фортифікаційної спадщини.

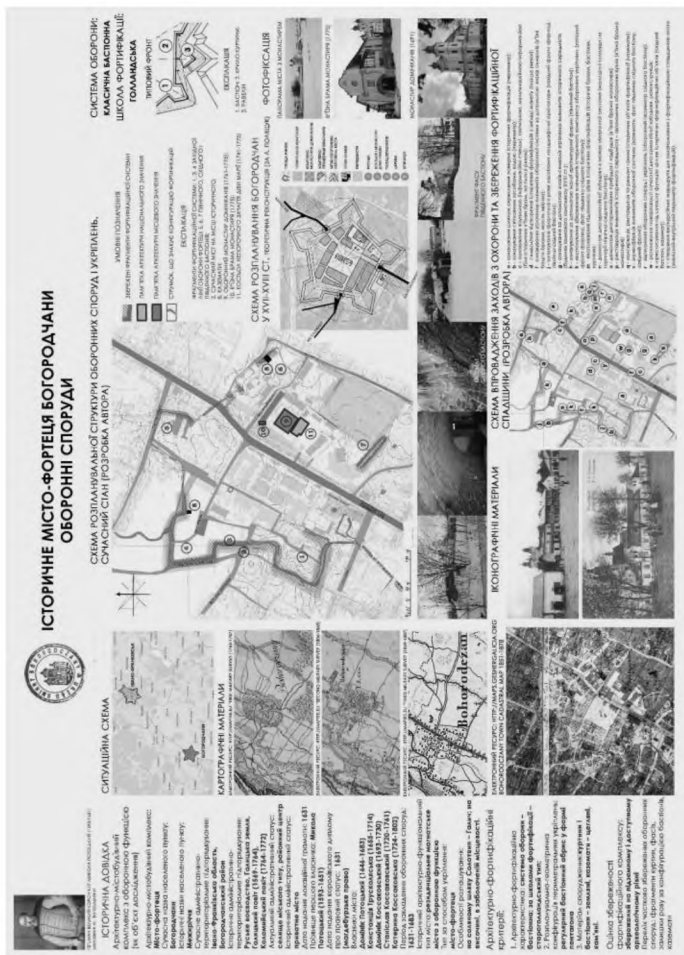

Рис. 1. Історичне місто-фортеця Богородчани. Ідентифікація оборонних споруд; схема впровадження заходів з охорони та збереження фортифікацій

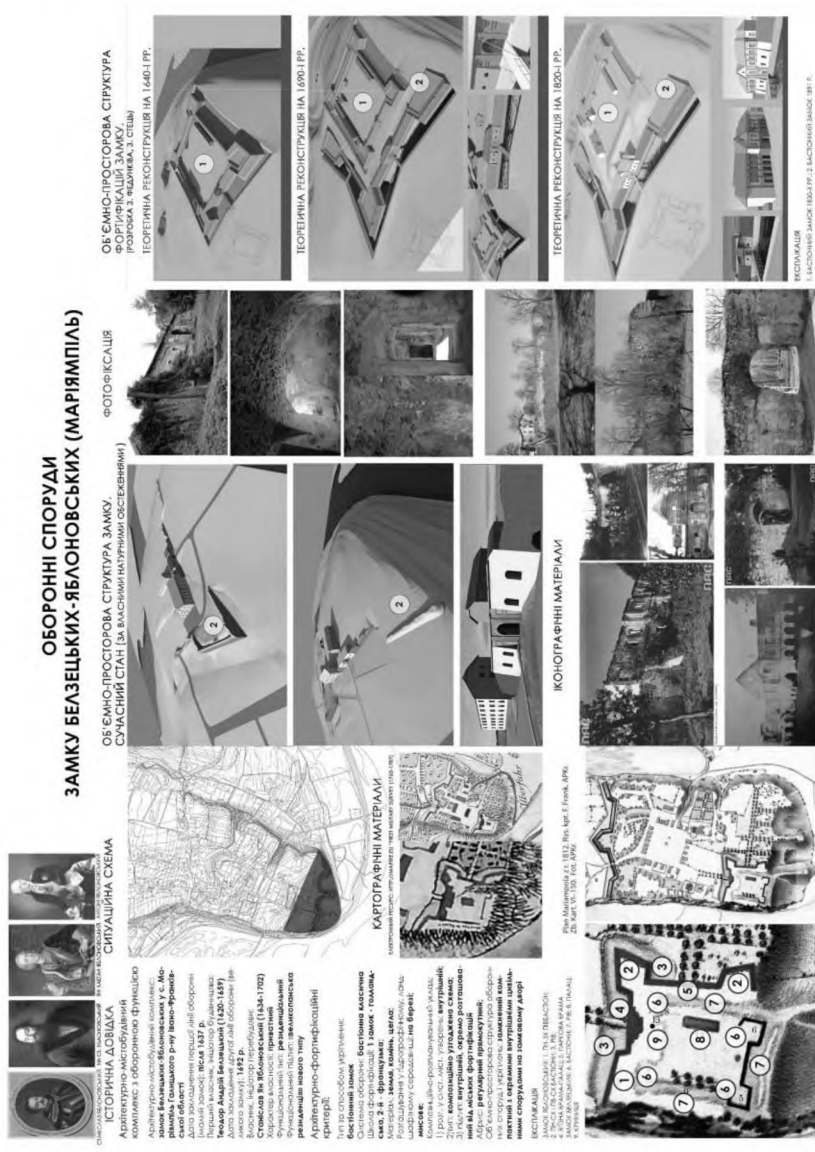

Рис. 2. Історичне місто-фортеця Маріямпіль. Ідентифікація оборонних споруд замку Белзецьких-Яблонівських, теоретична реконструкція, пропозиція заходів по їх збереженню.

Список використаних джерел:

1. Акуленко В. І. Відтворення втрачених пам'яток: історичний та правовий аспекти / В. І. Акуленко // Пам'ятки України : історія та культура. – Київ, 1994. – № 3. – С. 134-148;
2. Бевз М. Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст: автореф. дис. на здоб. наук. ст. д. арх / М. Бевз. – Харків, 2004. – 32 с.;
3. Бевз М. Оборонна архітектура міст XVII ст. та її збереження (на прикладі Львова) / М. Бевз, І. Оконченко // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. Сборник научных трудов. Одесская государственная академия строительства и архитектуры. – Одесса : «Астропринт», 2000. – Вип. 2. – С. 173-186;
4. Вечерський В. Оборонні комплекси західних земель України у другій половині XVII – середині XVIII століть / В. Вечерський // Замки України: дослідження, збереження, використання : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (Галич, 3 листопада 2011 р.). – Галич, 2011. – С. 5-18;
5. Водзинський Є. Питання охорони містобудівної спадщини / Є. Водзинський // Архітектурна спадщина України. – Вип. 1. – Київ : НДІПІАМ, 1994. – С. 231-238;
6. Жукова О. В. Замкові комплекси XII – XVII ст. Хмельницької області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання : автореферат дис. на здоб. наук. ст. канд. іст. наук / О. В. Жукова; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 21 с.;
7. Нельговский Ю. А. Некоторые особенности замков Подольских земель Украины XVI – нач. XVII вв. / Ю. А. Нельговський // Архитектурное наследие. – Вып. 27. – Москва, 1979. – С. 89-96;
8. Колосок Б. В. Пам'ятки містобудування та їх охорона / Б. В. Колосок // Праці Центру пам'яткознавства. – Вип. 3. – 2001. – С. 49-72;
9. Кондель-Пермінова Н. Збереження архітектурно-містобудівної спадщини України у контексті розвитку міст / Н. Кондель-Пермінова // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: зб. наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології. – Київ, 2009. – № 6. – С. 92-116;
10. Кот С. І. Загальні питання висвітлення пам'яток // Актуальні

питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури (на матеріалах Зводу пам'яток історії та культури України). – Київ, 1999. – 301 с.;

11. Лукомський Ю. В. Архітектурно-археологічні дослідження втрачених архітектурних об'єктів (на прикладі пам'яток Галича XII – XIII ст.) / Ю. В. Лукомський, В. М. Петрик // Вісник Національного університету Львівська Політехніка. – 2010. – С. 297-306;

12. Оконченко О. М. Архітектура фортифікацій замків Західної України середини XVI – кінця XVII ст. : автореферат дис. на здоб. наук. ст. канд. архітектури / О. М. Оконченко; Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2015. – 21 с.;

13. Пам'яtkознавство: посібник для початківців / укл. Л. О. Гріффен, О. М. Титова: Центр пам'яtkознавства НАН України і УТОПК. – Київ: Центр пам'яtkознавства НАН України і УТОПК, 2014. – 212 с.;

14. Петришин Г. П. та ін. Історичні архітектурно-містобудівні комплекси: наукові методи дослідження / Г. П. Петришин, У. І. Іваночко, Ю. В. Ідак, С. І. То-пилко, Х. С. Бойко та ін. – Львів: вид-во «Львівська політехніка», 2006. – 212 с.;

15. Пламеницька О. До питання історичної типології архітектури України (класиологічний аспект) / О. Пламеницька // Українська академія мистецтва. – 2014. – Вип. 22. – С. 103-117;

16. *Прибега Л.* Архітектурна спадщина України : пам'яtkоохоронний аспект / Л. Прибега. – Київ : Інститут культурології НАМ України, 2015. – 194 с., 39 с.;

17. Пучков А. О. Архітектурна практика України у пошуках перерваної традиції: 1991-2006 роки. Парадоксальні спостереження // Нариси з історії образо-творчого мистецтва України XX ст. / ПСМ АМУ. – Київ : Інтертехнологія, 2007. – Кн. 2. – С. 482-557;

18. Титова О. М. Основні принципи охорони археологічної спадщини / О. М. Титова // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – 1993. – № 2. – С. 63-69;

19. Guerquin B. Zamek Jazłowiecki / B. Guerquin // Studia i Materiały do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960. – 164 s.;

20. Janczykowski J. Zamek w Łańcucie –fortyfikacje a muzeum // Zamki. Miasta warowne. Ogrody / pod red. J. Bogdanowskiego i M. Holewińskiego. – Kraków, 2002. – S. 105-111;

21. Kuśnierz K. Problemy rewaloryzacji małego miasta w Małopolsce na przełomie stuleci / K. Kuśnierz // Dziedzictwo kulturowe fundamentem rozwoju cywilizacji : międzynarodowa Konferencja Konserwatorska «Kraków 2000», praca zb. red. nauk. A. Kadluczka. – Kraków, 2001. – S. 523-525;

22. Lukomska Z. Disclosure of the value of urban heritage in the Western Ukraine as a way to its preservation / Z. Lukomska, L. Polishchuk, H. Lukomska // Czasopismo techniczne. Architektura. – Zesz. 7a – R. 2015 (112). – Krakow, 2015. – S. 39-50;

23. Motak M. Współczesne działania na rzecz prezentacji utraconego dziedzictwa urbanistycznego w przestrzeni publicznej miasta, na przykładzie Krakowa w latach 1985-2015 / M. Motak // Czasopismo techniczne. Architektura. – Z. 6 – A (9). – R. 2015 (112). – S. 109-120;

24. Skrzyńska A. Przykłady społecznych inicjatyw w rewitalizacji dawnych obiektów i systemów obronnych dla celów współczesnej turystyki / A. Skrzyńska // Ochrona Zabytków. – № 3/4. – Warszawa, 2004. – S. 189-198;

25. Teodorowicz-Czerepińska J. Ochrona fortyfikacji miejskich w planach zagospodarowania przestrennego na przykładzie Lublina / J. Teodorowicz-Czerepińska, G. Michalska, L. Michalski // Lokalne programy ochrony i zagospodarowania zabytkowych zespołów obronnych. – Giżycko, 1999. – S. 120-135.

Аннотация

В статье разработаны конкретные мероприятия по охране, сохранению оборонительных сооружений выбранных комплексов: исторического города-крепости Богородчаны, укрепленного города Калуша, города-крепости и замка Мариямполье и оборонного монастыря скит Манявский. Предложено также основные принципы программы регенерации историко-архитектурного пространства города Мариямполье в пределах городских укреплений и создания комплексного экологического музея исторического города, который может объединить ценные исторические фортификационные архитектурно-градостроительные комплексы и ландшафт, который будет способствовать восстановлению культурно-исторической среды периода расцвета XVII-XVIII вв .

Ключевые слова: Галицкая земля, объекты культурного наследия, оборонительные сооружения, города-крепости, укрепленные города, замки, сакральные оборонительные комплексы и сооружения.

Abstract

There were developed numerous of measures concerning protection, preservation of selected defensive constructions: the historical city-fortress Bohorodchany, the fortified town Kalush, the city-fortress and the castle Mariampil and the fortified monastery Skyt Maniavsky. The main principles of the program of regeneration of the historical-architectural area of town Mariampil within the city fortifications boundaries were proposed. We also suggested to create an integrated environmental museum of the historic city which can combine valuable historic fortified architectural and urban complexes in conjunction with the landscape. All this measures will also help to recreate the cultural and historical environment of the period of the greatest prosperity of the XVII–XVIII centuries.

Key words: Galician province, objects of cultural heritage, defense constructions, town-fortress, fortified town, castle, sacral defense complexes and buildings.

Стаття надійшла до редакції у листопаді 2017р.

УДК 711, 455

Полутренко У. Б.¹⁶, викладач
кафедри архітектурного проектування
Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПАМ'ЯТКООХОРОННОГО
ЗОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ**

У статті проаналізовано методичні підходи до пам'яткоохоронного зонування території замкових комплексів. В основі дослідження методичних підходів – метод факторного аналізу, внаслідок якого визначено взаємозалежність окреслення границь пам'яткоохоронних зон від нормативно-методичних вимог охорони, встановлених для замкових комплексів як містобудівних об'єктів.

Ключові слова: замкові комплекси, пам'яткоохоронне зонування, містобудівний об'єкт, методичний підхід.

¹⁶ © Полутренко У. Б.